

SKLADBY LYRICKOEPICKÉ

Asi v polovině 14. století přistupují k dosavadním duchovním látkám, většinou čistě epickým, látky nové, pocházející ovšem rovněž ze starší i soudobé literatury latinské, hlavně modlitební nebo kazatelské. Jsou to především motivy související s prohlubováním kultu Kristova člověčenství a lidských vztahů jeho života; přitom se soustřeďovala pozornost k Panně Marii a nejvýznačnější radostné i bolestné okamžiky jejího života staly se oblíbenými náměty duchovních rozjímání i básnických skladeb. Literatura „*radostí Panny Marie*“, jež byly hned od počátku seskupovány v cykly (o pěti, sedmi i více částech), je starší i rozsáhlejší než t. zv. *plankry* neboli *pláče*, totiž skladby líčící pocity Panny Marie při ukřižování Kristově. Kdežto v latinské poesii tohoto druhu naprosto převažuje lyrika, mají české básně o radostech Panny Marie, jichž je několik, i dosti silné výpravné složky, neboť se většinou obracejí k obecenstvu, u něhož nepředpokládají velkých znalostí, a vysvětlují proto obšírně děj, jenž je podkladem jednotlivých radostí; užívají také většinou tradičního verše epického, osmislabičného, sdruženě rýmovaného.

Také umučení Kristovo, které dříve bylo zpracováváno epicky, je nyní, v druhé polovině 14. století, již jen slabou dějovou osnovou, nad kterou převládají meditativní složky obracející se ve formě veršovaných modliteb ke Kristu. Tak ke dvojímu staršímu epickému zpracování umučení přistupují dvě skladby lyrickoepické, *Umučení Rajhradské* a *Roudnické*.

RADOSTI PANNY MARIE

Ze tří rozsáhlejších českých básní složených na thema radostí Panny Marie podáváme dvě ukázky ze skladby zapsané v t. zv. rukopisu Svatovítském. Její autor se v rozvrhu látky přidržuje zcela běžné tradice, jak ji známe z latinské literatury středověké, vyznačuje se však proti druhým dvěma skladatelům větší vroucností, třebaže neovládá svůj jazyk a jeho výrazové možnosti tak dovedně jako autor druhé podobné skladby, *Devatera radostí*, která je v rukopisu Hradeckém. První ukázka vypráví o vyvolení Panny Marie za matku Kristovu a o Kristově narození, druhá o nanebevstoupení Panny Marie.

Ach, bože, by se to stalo,
bych mohl to slove vymysliť,
jenž by se mohlo slíbiti
tobě, tvorče, i tvé matče,
5 rač se mnú býti na počátč.
Ješče jiné chci řeči:
vzdechni srdce, vzplačta oči,

rucě sepněta sě vzhuoru,
jděta nožě u pokoru,
10 mysl sě navrať k svému spasu,
usta mluvte v každém času
ot Marie, matky božie.
Ta jest nás všech chudých sbožie.
Jazyk, tak i smysli moji,
15 zjevtež nynie múdrost svoji.
Ač ne ovšem dobře dieta,
avšakž řčeta, jakž umieta.

To já vám z Písma přeloži,
sedmeru radost vám vyloží,
20 jižto jest ot boha jměla
Maria, když zde v světě byla.

Prvnie byla jejie radost,
kdyžto buoh pro svú milost
poslal anděla s výsosti
25 ve všie nebeskéj světlosti,
rozkázav mu tato slova:
„Řci jejie, ať bude hotova
přijieti jej v svouj živótek.
Tuť jsem zvolil svouj přiebytek.“
30 Inhed anděl v jednom slově
jide tam velmi hotově,
kdežto Mariji vidieše.
Užžěvši jej, truchla bieše.
Vecě: „Slyš, dóstojná dievko!
35 Na listiech jest psáno takto:
Zdráva, Maria, plná milosti,
přěbývá buoh s tobú v radosti,
mezi ženamis blahoslavena,
svatýms duchem oslavena;
40 blažený plod života tvého,
Kristus, syn krále nebeského.“
Když anděl svú řč dokona,
otpovědě jemu ona:
„Kako by sě ta věc stala,
45 a já jsem mužě neměla?“
Anděl jie da toto věděti,
odkud jie bieše počieti:

„Duch svatý přistupí k tobě,
počne se synáček v tobě;
50 skrzě tvého ucha slyšenie
božství bude svrchovanie.“
Jakž Maria tato slova uslyšě,
tak by hotova k poslušě.
Vecě poslu Gabrielovi:
55 „Pověz tam svému králevi:
Ova, jáť jsem tvoje roba,
učiním vše, což tvá doba.
Staň se tvá vuole nade mnú,
rač býti tvá milost se mnú.“
60 Tu se inhed všech svatých žádost
počala, všechna radost,
kteříž biechu prorokovali
a toho mnoho let žádali,
by tvořec v děvici vstúpil
65 a všechny z hoře vykúpil.

    Toť jest prvnie radovanie
    jměla skrzě zvěstovanie
    svatá Maria na světě,
    když počala také dietě.

70   Druhá radost tehdy jměla,
    když jest syna porodila
    a své čistoty nezbyla
    ani jie co poškvřnila.
    Sluchem jest byla počala,
75   čistú portú dokonala.
    Byla jie ta milost přišla,
    pro niž radostí bez čísla
    jměla na jeho porodě,
    tehdy, když jej křtichu v vodě.
80   Pošel jie z jejie života,
    ostala při nie čistota
    i vše žádné duostojenstvie;
    koruna jejie děvojestvie
    s její hlavy jest nesňata,
85   jakž ustavena z ryzieho zlata.
    Byla dřieve jeho dceří
    a již jest jeho mateří,

a kto koli v to nevěří,
býtíť jemu v těžkém hoří.

- 90 Nemyľ se o to, křesťane,
nebyloť jest tu nic jiné,
jedno buoh a svatá trojicě
na porodě i na počátčě.
Porodil se květ taký,
95 o němž nelžě mně obaky
pověděti tak, jakž slušie,
poňadž v mém těle dušě.
Smutek bieše na všem světě,
doňovadž to žádně dietě
100 nebieše na svět posláno,
o němžto jest takto psáno,
žeť jest skrzě zlatá vrátčě
přišlo to dietě žádúcie
ot boha, ot svého otcě,
105 na radost svéj milěj matcě,
podlé toho všemu lidu,
jenž přebývají v bludu.
Některí v hříšiech ležiechu,
ješto před ním pracni biechu.
110 Tehdy veš svět radosti mnoho
jmě a najviec matka jeho,
Maria, nás všech útěcha,
pro niž nám zbýti všem hříecha.

*(Vynecháno 462 veršů, kde se ličí další radosti Panny Marie, příchod a klanění tří králů,
obětování v chrámu, ukřižování Kristovo za vykopení lidstva a jeho vzkříšení.)*

- Sedmá radost bieše na světě
115 svatě Mařie, když všě světie
po nie se s nebě vystřěchu,
chtiec ji vziati pod věčnú střěchu.
Rozliční zástupi jdiechu
a všechno jie na útěchu
120 pějíc nebeskými hlasy,
chválé milostivé jejie časy
praviec příklady rozličné,
ovšem spravedlně i sličné.

Mnoho hlasuov veľmi vzniesťe,
125 mnohý jazýček brnieš
jako v sladkosti stredovej
na česť té kráľevně žádnej.

Najprvé její synáček
učini chvále počátek
130 i vecě: „Ova, kako jsi ty krásná,
moje prietelnicě jasná.
Tvoje zraky holúbkova,
jasnú tichosť ona v sobě chová,
jako lilie přěstkvúcie
135 neb z hlúozie ruožě žádúcie,
svým dostoženstvím i krású
ta jest krásna v každém času.
Všech paní i což kdy panen
přěšlo i bude královen,
140 jako ruožě črveností
nebo lilium v bělosti
jiné všeco kvietie hanie,
tak všě panny i panie
přědešlas svojí bělotú,
145 veš svět těšíš svú dobrotú.
Tys má dci i má nevěsta,
méhos božstvie na svět čěsta.
Od tebe sem vzal člověčstvie,
jímž jsem oslavil mé božstvie.
150 Ty má matka přězmilelá,
syn jsem tvého svatého těla.
Ty jsi všech nebes osvěta,
ty cnosť svatých i všeho světa,
tys všech anděluov hospoda,
155 tys všie dobroty rozploda,
ty jsi má matka vybraná.
Jižť jest stolicě vychystána,
na niež ty budeš seděti
svému radieci dietěti.
160 Podiž ke mně v utěšenie,
milé moje usmiešenie,
milá moje prietelnicě,
moje milá holubicě.

165 Pospěš ke mně, žádná máti,
již se s právem jest kochati.

Tráva vzešla i fiola,
naše se země otvořila,
přemnoho kvietie stvořila,
stvořivši krásně szořila.
170 Radost vzešla v naše vlasti,
milostné vóně předosti
našlo se jest v naší zemi,
husty jsou myrrú s kadidlem
po všech mých šlěpějích
175 i slediech i po všech kúřiech.
Zahrádky vonně se vzplodily,
ščěpové se obrodili,
ostalo nám cné veselé
i milosrdné pochvílé.
180 Rozkoš jest po mých výhledech,
rúcha přieliš na všech mých lidech
ot násěči i ot nachu,
veliké drahosti stáchu,
ot zlata i ot hedvábie
185 nachystal jsem mnoho tobě,
moje matko milosrdná.
Pojď v nová bydla tvrdná,
dnes tě zuovu v věčný pokoj,
nebs ty najvěčší přítel můj.
190 Podiž ke mně, nemeškajíc,
v zlaté se rúcho odievajíc,
okrášli se záponami,
zlatem ryzím i perlami,
prstény ozdób ručici,
195 svůj obličej i hlavici
okrášl svú drahú korunú.
Pojď ke mně do mého domu,
podiž ke mně, matko, spieše,
mé veselé, můj veš smieše.
200 Jižs zabila mocí běsa.“

Tak buoh, květ vyrostlý z kvietka,
zváše jie s tohoto světa,

205 milostně jie k sobě prosě
pro ni i sám také pro sě,
chtě s ní mle přebývati.

210 Potom všě anděly spolu
učinichu jiej čest, chválu,
své hospodě, svatěj Maří,
tej přemilostivěj tváří
řkúc: „Dnest' jdem po tě doluov,
chtiec tě vzieti do těch kuoruov,
v nichž skrzě tě radost jmámy.

215 Blazě nám, že budeš s námi.
Nebs ty všie milosti plna,
ty jsí všěch nebes dóstojna.

Pekelnás vrata zatvořila
a nebasas otvořila.

220 Tys cné ovoce stvořila,
milostívěs je szořila,
stvořivši všěm na úžitek
dalas i na cný požitek.

225 Tys to vzplodila ovoce,
jehož které lidské srdce,
ač tak dóstojně okusí,
jakž jest s právem i jakž musí,
to ovoce jej uzdraví
i věčné nemoci zbaví.

230 Tys našě matka i paní,
my smy pro tě dnes sesláni,
bychom tobě dnes čest zděli,
cně tě na nebesa vzěli.

235 Snažně smy to učinili,
neb smy tebe cně užili,
že našeho všeho dvoru
viemy plnost pro tvú pokoru.“

Opět spolu kdež anděli
biechu, tu i archanděli.
Veselět sě všichni kuoři
pro tě, žádná svatá Maří,
240 že jim tě bude chovati,
svú ciesařovú poznati.

S právem se mámy radovati,
 neb ty máš ny bohatiti;
 ty nám dáš našeho krále
 245 i těm všem, ješto jej chválé.
 Tys nám cný sbor přichýlila
 křesťanský a otchýlila
 ot věčného zatracenie,
 a přemnoho radovanie
 250 jest v nebeských kuořiech nynie.
 Vejdíž, paní nade všč panie,
 hodinať jest povstání.
 Spěj k věčnému radování.
 Podiž míle v své králevstvo
 255 i tvého syna rytieřstvo.
 Dnestť jest poddáno vše v tvú moc,
 slunce, mēsiec, den, temná noc,
 tma, světlost, oblaky, hvězdy,
 jich všech rozličné jiezdy.
 260 Račiz jíti na své sieni,
 všech hřiešných přestvúci stieni.
 Navščev svého syna i otcě,
 vsejedné svaté trojicě.
 Navščev, opatřiž své dětátko,
 265 přezmilelá božie matko.
 Pojdi, navščev jeho,
 svého synáčka milého,
 žádát obličěje tvého
 viděti předdóstojného,
 270 chrámu všeho světa božstvie,
 v němžto vzvlékl na sě tělesenstvie.

1 *by* kéž *by* – 2 *slovice* slovo – 3 *slíbíti* zalíbíti – 7 *vzplačta* (duál) zaplačte – 8-9 *sepněta* . . .
jděta (duál) sepněte . . . *jděte*; *nozě* (duál) nohy – 10 *spas* spasení – 12 *ot Marie* o Marii – 13
sbožie bohatství – 16: (duál) *třebas* nepravíte zcela dobře – 28 *živótek* břicho – 30 *inhed* hned;
v jednom slově okamžitě – 35 *na listiech* v Písmu – 44 *kako* jak – 46 *da* dal – 51 *svrchovanie*
 dokonání, dovršení – 52 *uslyšě* uslyšela – 53 *k poslušě* k poslušnosti – 56 *ova* hle; *roba* služeb-
 nice – 57 *což tvá doba* co potřebuješ, co ti je vhod – 64 *děvicě* panna – 69 *taký* takový
 72 *nezbyla* nepozbyla – 75 *čistý* neposkvrněný; *porta* (z lat.) brána – 77 *bez čísla* nesčís-
 ně – 80 *pošel* vzešel – 82 *žádný* žádoucí, drahý – 83 *děvojstvie* panenství – 85 *jakž usta-*
vena jako vytvořená, udělaná – 92 *jedno* jenom – 95 *obaky* přece, však – 97 *poňadž* po-
 kud – 99 *doňovadž* dokud – 106 *podlé* vedle – 107 *jenž přěbývají* množné číslo m. jednot-
 ného (podle smyslu) – 109 *pracni* ubozí – 110 *veš svět* celý svět – 113 *zbýti* zbavit se

115 *všě světie* (fem. podle pěšie vlivem předch. rýmového slova *světie*) všechny
 svaté (ale smysl patrně: všichni svatí) – 116 *vystřěchu sě* vyhrnuli se, vyšli – 124 *vznieše*
 znělo – 126 *stredový* medový – 132 *zraky holúbkova* (duál) oči holubičí – 146 *dci*

dcera – 148 *člověčstvie* člověčenství, lidství – 150 *přezmlélá* velmi milovaná, nejdražší – 152 *osvěta* světlo – 154 *hospoda* paní – 155 *rozploda* rozmnožení – 160 *podíž* pojd – 161 *usmiešenie* úsměv – 165 *kochati* se těšiti se, veseliti se

166 *fiola* fialka – 169 *szořila* k zralosti přivedla – 175 *po sledediech, po kúriech* po stopách, po kúrech – 176 *vonně* (adv.) vůní – 179 *pochvilé* prázdnost, volná chvíle – 180 *po výhľedech* v dohledu – 182 *násěč* nach, purpur – 187 *tvrdná* pevná – 192 *záponami* náhrdelníky, sponami – 196 *okrášl* okrášli – 198 *spieše* rychle – 199 *veš smieše* všečen smíchu – 202 *zvdše* zval – 203 *milostně* láskyplně – 211 *kuoruov* kúrů (andělských) – 216 *zatvořila* zavřela – 219 *szořila* viz v. 169 – 224 *ač* jestliže – 230 *zděli* učinili – 246-247 *přichýlila*... *otchýlila* naklonila... odvrátila – 259 *jiezda* dráha – 260 *sieň* palác – 261 *stien* stín, zástita, ochrana – 263 *všejedné* trojjediné – 264 *opatřiž* shlédni – 271 *vzvlékl na se tělesenstvie* vzal na sebe tělesnou podobu

PLÁČ SVATÉ MAŘIE A PLÁČ MARIE MAGDALENY

Obě tyto skladby jsou dochovány v t. zv. rukopise Hradeckém a jsou pravděpodobně od téhož básníka. *Pláč svaté Mařie* rozvádí téměř samostatně motivy latinské básně *Qui per viam pergitis*, jež je u nás doložena počátkem 14. století v klášteře Svatojirském na Hradčanech. – Předlohou *Pláče Marie Magdaleny* je prozaické kázání na evangelium Janovo (20,11-18) připisované – zřejmě neprávem – buď Origenovi, nebo Anselmovi, které vynikalo využíváním osvědčených prostředků kazatelských, především hojným citováním a parafrázováním bible; český autor dovedl originál velmi dobře a výrazně napodobit i rozvádět.

PLÁČ SVATÉ MAŘIE

Běda mně synáčka mého,
srdečného, zmilelého.
Pyčte všichni se mnú jeho,
nevinně zahubeného.

5 Juž všě krása s něho sešla,
všě túha v mé srdce vešla.
Již se tělo dolóv boří,
a mé srdce v túhách hoří,
10 víeće víećež túhy spoří.
div, že mne hned neumoří.

Nezdálo mně se hubeněj,
všie již túhy naplňeněj,
by jmu bylo co trpěti
a mně ty túhy viděti
15 a tu hořkú žalost jmieti.
Nevědě sobě co zdiati.
Lepšieho sem se nadála
a den ote dne čakala,